

LÁT(SZÓ)TÉR

FIATAL KUTATÓK ITALIANISZTIKAI TANULMÁNYAI

Szerkesztők:
Molnár Annamária
Ótott Noémi
Pál József

Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Olasz Nyelvi és Irodalmi Tanszék

Szeged, 2016

A kötet a Szegedi Tudományegyetem KEP/2015
támogatásával jelent meg.

Borítóterv:
Molnár Annamária és Ótott Noémi

ISBN 978-963-306-509-9

Nyomás:
Innovariant Nyomdaipari Kft.
Algyő

TARTALOM

PÁL JÓZSEF „ <i>Tristo è quel discepolo che non avanza il suo maestro</i> ”	5
ÓTOTT NOÉMI Brunetto Latini arcai: megjelenítés és önmegjelenítés	13
KÁDÁR ANETT JULIANNA <i>Az Isteni Színháték</i> hangszerei	33
SÜLI TÜNDE „ <i>DILIGITE IUSTITIAM QUI IUDICATIS TERRAM</i> ”	49
LENGYEL RÉKA A Petrarca-hagyaték sorsa és a <i>De remediis utriusque fortunae</i> 14. századi másolatai	71
ERTL PÉTER Le postille del Petrarca al <i>Bellum Iugurthinum</i> di Sallustio (Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut. 64, 18)	87
MOLNÁR ANNAMÁRIA Római matrónák erényei híres államférfiak árnyékában. Valerius Maximus <i>Dictorum et factorum memorabilium librije</i> mint a <i>De mulieribus claris</i> forrása	113
HAJNÓCZI KRISTÓF Pier Paolo Vergerio és az indexek	129
HAJNÓCZI ESZTER Anton Francesco Doni, egy elfeledett poligráfus, vagy mégsem?	155
SZÓKE ESZTER Az itáliai színház mint a reneszánsz városi kultúrát meghatározó tényező	175

RÓTH MÁRTON

Egy műfaj születése – itáliai utópiák a reformáció és a katolikus restauráció korában: Roseo, Doni, Patrizi – Agostini, Bonifacio, Zuccolo189

FOLTYN BORBÁLA

Alberto Caprara: *Insegnamenti del vivere*201

ZSIROS ANDREA

Pinocchio és a *Szív*: az olasz romantika két nagy gyermekregénye ...217

GERENCSÉR ANIKÓ

Új irányok Carlo Gozzi *Színházi meséinek* kutatásában227

TURAI GABRIELLA

Karizma: Vajh feminin vagyol-e? Egy weberi kísérlet239

BALÁZS ZSUZSANNA

Bábok, maszkok, valósággrétegek: Luigi Pirandello és William Butler Yeats metaszínháza255

BLASKÓ BARBARA

„... *salt, onest, lavoradór!*” Friuliak Magyarországon a 19–20. század fordulóján277

MARMIROLI, LORENZO

Lo scoppio della Prima Guerra Mondiale sulle pagine delle riviste culturali italiane *L'Unità-problemi della vita italiana*, *La Voce*, e dell'ungherese *Nyugat* (luglio-agosto 1914)295

SALVATORI, ANNALISA

La scrittura per la sopravvivenza313

NICOLOSI, SIMONA

Italia e Ungheria: una partnership altalenante (1946-1947)325

MÁTYÁS DÉNES

Olasz pszichó? Giuseppe Culicchia és a *Brucia la città*345

Abstract371

Egy műfaj születése – itáliai utópiák a reformáció és a katolikus restauráció korában: Roseo, Doni, Patrizi – Agostini, Bonifacio, Zuccolo

Az olasz művelődéstörténet egyik legragyogóbb időszaka kétségkívül a reneszánsz korra datálható. A fejedelmi udvarok pompája (gondoljunk csak a Montefeltrók Urbinójára, a D'Esték Ferrarájára, vagy a Gonzagák Mantovájára) nemcsak a társas élet szabályainak – egész Európára kiterjedő – kodifikálásában szolgált modellként, hanem otthont biztosított a kor legnagyobb alkotóegyéniségeinek is.¹ A geopolitikai helyzet folyamatos változása,² s a nyomában megjelenő súlyos társadalmi és gazdasági problémák ugyanakkor sötét árnyékot vetettek a fejedelmi udvarok pompájára. A születőben lévő vallási széttagoltság, a földrajzi felfedezések negatív hatásai, vagy éppen az Oszmán Birodalom előrenyomulása egyaránt fenyegetettséget jelentett a darabokra szakadt és idegen hatalmak befolyása alá került Itáliának. Ebben a kaotikus helyzetben elementáris erővel jelent meg a már megszerzett tudás új rendszerbe foglalásának imperatívusa: a széttagoltság ellenpontjaként megszületett az igény az olyan jól kodifikált normák iránt, amelyek – felülemelkedve a fejedelmi

¹ Az itáliai udvari életről és irodalomról összefoglalóan magyarul ld.: Vigh Éva, *Éthos és Kratos között. Udvar és udvari ember a XVI-XVII. századi Itáliában* (Budapest: Osiris, 1999); Vigh Éva, *Udvari élet művészete Itáliában* (Budapest: Balassi, 2006)

² 1494-ben VIII. Károly francia király a Nápolyi Királyság meghódítására indul, aminek következtében a Mediciek hatalma Firenzében megdőlt; 1499-ben XII. Lajos francia király elüldözi Ludovico Sforzát, ismertebb nevén a Mórt, és elfoglalja Milánót; 1504-ben létrejön a lyoni egyezmény, amely Itáliát két részre osztja: délen a spanyoloknak, északon a franciáknak biztosítva befolyást; 1511-ben II. Gyula pápa létrehozta a franciák ellen tömörülő Szent Ligát, I. Károlyt 1519-ben (V. Károly néven) német-római császárrá koronázzák; az 1525-ös paviai csatában V. Károly szétkergeti a francia csapatokat és bebörtönzi I. Ferenc francia királyt; 1526-ban létrejön a cognac-i liga, melyben az olasz államok Franciaországgal (I. Ferenc) és Angliával (VIII. Henrik) közösen Spanyolország – a császári hatalom – ellen szövetkeznek, 1527-ben (Sacco di Roma) V. Károly német zsoldosokat küld VII. Kelemen megbüntetésére; 1559-ben létrejön a cateau-cambrésis-i béke, amely legitimálja Spanyolország hegemóniáját Itália fölött.

udvarok szembenállásán – képesek olyan hivatkozási pontként szolgálni, amelyek mindenkor és mindenhol érvényesnek bizonyulnak, legyen szó akár nyelvi, politikai, etikai vagy a társas együttélés szabályait vizsgáló kérdésekről. Ezt az univerzalitást megcélzó modellalkotási szándékot vélhetjük felfedezni Bembo *Értekezés a népnyelvről* című traktátusában, Machiavelli *Fejedelmében*, Castiglione *Udvari emberében*, vagy Della Casa *Galateójában*. Hasonló okok hívták életre az itáliai utópiákat is, hiszen az ideális város megteremtésének illúziója nem más, mint a kor legmagasabb szintű ismereteinek logika szerint való enciklopédikus újrarendezése. Az államszerkezet strukturális, funkcionális, valamint axiológiai problémáit vizsgáló traktátusok egytől-egyik attól a szándéktól vezéreltek, hogy választ adjanak koruk kihívásaira. Az ismeretek újszerű strukturálására az ad lehetőséget, hogy a leírás tárgyává váló város saját működéséből nem rejt el semmit, nem disszimulál.³ Vagyis az ideális város egy olyan mentális struktúraként jön létre, amely átlátszóságánál fogva, pontosan meg tudja jeleníteni azt a tudást, amelyből született, és amelynek maga is formát ad.⁴

Noha az utópiák létjogosultsága abból eredeztethető, hogy valóságuk időn és téren kívül esik – vagyis mindig képesek ajánlani egy olyan *hic et nunc*-ot, amelyben a társadalmi élet alapvető princípiumai a valóságostól teljesen eltérő módon jelennek meg – fiktív realitásuk sok esetben konkrét és jól meghatározható valóságra reflektál. A tudás újrarendszerezésével egyetemben a 16. századi utópiák célkitűzése tehát az, hogy megfelelő kiutat találjanak a kor gazdasági és társadalmi problémáiból:⁵ létrejöttükkel egy olyan társadalmi berendezkedés eszményét hirdetik meg, amelyben a vagyoni, de legalábbis a morális egyenlőség mindenki számára törvényileg garantált.⁶ Az igazságosabb társadalom utáni vágy gondolata alapvetően két pilléren nyugszik: egyrészt a racionális gondolkodás mindenhatóságába vetett humanista hiten, másfelől egy újfajta természetfelfogáson,

³ Vö. Bronisław Baczko, „Utopia” in *Enciclopedia* (Torino: Einaudi, 1981), XIV, 880.

⁴ Vö. Lina Bolzoni, „Le città utopiche del Cinquecento italiano: giochi di spazio e di saperi” *L’Asino d’oro*, no.7 (1993): 66.

⁵ A kor problémáinak explicit kifejtésével találkozunk Morus *Utópiájában* is, amikor Csupatúz Rafael felidézi a Sir John Morton bíboros érsek házában lezajlott parázs vitát. Vö: Morus Tamás, *Utópia* (Budapest: Szent István társulat, 2002), 35-52.

⁶ Vö. Carlo Curcio, *Utopisti e riformatori sociali del Cinquecento* (Bologna: Zanichelli, 1941), VII-VIII.

amely a természetet mindig olyan önmagában elégséges, belső okként értelmezi, ami a világ számára a működés harmóniáját biztosítja.⁷ A racionalitásba vetett hitből és eme újfajta természetfelfogásból vezethető le az ember végső feladata is: az pedig nem más, mint a természetnek műalkotássá történő átalakítása a racionalitás eszközén keresztül.⁸

Az utópiák morális értékrendjének kialakításában fontos szerepet játszik a természet felé fordulás szándéka is, hisz a természethez való visszatérés gondolata magába foglalja az egyenlőség és a törvényesség elvét is. A türannoszok korának felelőtlen zsarnokoskodása, az abszolutista, magának minden önkényt megengedő, kizsákmányoló állam embertelen szemlélete nyílt ellentétbe került az emberi természetből fakadó testvéri szeretet idilli víziójával.⁹ A természet szerinti élet elvével összhangban – amely egyébként nem más, mint a virtus maga¹⁰ – az utópiák törekvése kettős: egyfelől a politikai élet jobbá tételére törekszenek, másrésztől pedig az anyagi javak igazságosabb társadalmi elosztását célozzák meg, hogy ezzel is csökkentsék a visszaélések okozta szociális egyenlőtlenségeket.

Az első itáliai utópiák: Roseo, Doni, Patrizi

A műfaj első itáliai megjelenésére 1540-ig kellett várni, ekkor jelent meg ugyanis nyomtatásban Mambrino Roseo *Instituzione del principe cristiano* c. műve.¹¹ Roseo könyvecskéje valójában nem eredeti alkotás, pusztán Antonio de Guevara népszerű *Libro Llamado Relox de los Principes* című művének olasz nyelvű átdolgozása. A mű megjelenése

⁷ Vö. Luigi Firpo, „L’utopismo del Rinascimento e l’età nuova” in *Lo stato ideale della Controriforma* (Bari: Laterza, 1957), 245.

⁸ Ez a meggyőződés metaforikus formában is testet ölt Morus utópiájában: Utópo, az állam első királya, saját kezével szakítja le a szigetet a kontinenshez tartozó földnyelvről, mintegy szimbolikusan is tanúbizonyságot téve egy olyan autonóm emberi alkotás születéséről, melynek létrejötte nem Istenre, hanem kizárólag az emberi elme racionalitására vezethető vissza.

⁹ Vö. Firpo, L’utopismo del Rinascimento e l’età nuova, 245.

¹⁰ „a természet parancsa szerint élni: erény” in Morus, Utópia, 101.

¹¹ Vö. Mambino Roseo, *La istituzione del principe cristiano* (Vinegia: Gabriel Giolito De’ Ferrari, 1540). Luigi Firpo az *Il pensiero politico del Rinascimento e della Controriforma* c. alapvető fontosságú tanulmányában [in *Questioni di storia moderna*, a cura di Ettore Rota (Milano: Marzorati, 1948), 345-408], hibás adatot közöl, mivel ő 1543-ra datálja Mambrino művének első megjelenését.

ugyanakkor mégis döntő fontosságú, hisz a polgári társadalomkritika utópiákra jellemző alapmotívumai ebben az alkotásban kapnak helyet először Itáliában. Roseo királytükrebe egy rövid epizódot illesztet, amelyben elmeséli Nagy Sándor képzeletbeli utazását a Garamantik földjére. Az írói invencióként született nép nagy vallási szabadságnak örvend, s pusztán hét törvény szabályozza idealizált társadalmukat. A kapzsisággal és az egyéni haszonszerzéssel szemben az erkölcs és a mértékletesség elvét hirdetik, társadalmuk pedig a közjogi berendezkedés állandóságára épül.¹² A Garamantik államberendezkedése ugyanakkor disztópiaként is értelmezhető, hisz az egyéni szabadságot törvényeik nagymértékben korlátozzák: a vagyoni javak egyenlő elosztását születésszabályozással tartják fent, s az igazgatás minden szegmensében a mennyiségi korlátozás az irányadó. Ez a fajta szigorú szabályozás történelmileg motivált, hisz a hozzáférhető csekély anyagi forrás egy olyan társadalmat követelt meg, amely a szükségletek korlátozására épít: a lehetőségek szükségét megszorítással, illetve a meglévő javak igazságos elosztásával próbálták meg orvosolni, így viszont egy olyan totalitárius államberendezkedés jött létre, amelyben az erkölcs és a törvény határai összemosódnak.¹³

Néhány évvel később, 1552-ben látott napvilágot Velencében Anton Francesco Doni allegorikus dialógusa *Mondo Savio e Pazzo* címmel. Doni utópiája – amely a *Mondi* c. kötetben kapott helyet – valójában az alsóbb néprétegek törekvéseit fogalmazza meg, erősen materialista szemléletű, társadalmá pedig kommunisztikus elvek mentén szerveződik. Doni számára a műfaj nem volt ismeretlen, hisz kiadóként ő jegyezte az Ortensio Lando által lefordított Morus-utópia olasz nyelvű szövegkiadását.¹⁴ Doni művében követi a platoni-morusi hagyományt, eltörli a magántulajdont, mint a társadalmi egyenlőtlenség legfőbb okát, s polgárai közt teljes vagyoni egyenlőséget hirdet. Míg azonban Morus a társadalmi berendezkedés sarokkövének a családot tekinti, Doni nöközösséget hirdet, és mindent a testi szükségletek kielégítésének rendel alá. A célkitűzésként megfogalmazott természeti állapotba való vissza-

¹² Firpo, „Il pensiero politico del Rinascimento e della Controriforma” in *Questioni di storia moderna*, a cura di E. Rota (Milano: Marzorati, 1948), 26.

¹³ Cristina Perissinotto, „‘Né mendicanti, né poveri’: la libertà nelle utopie italiane del Rinascimento” *Quaderni d’italianistica*, a cura di Zanini Silvia, Vol. 31., no. 1 (2010): 71-72.

¹⁴ Firpo, „Il pensiero politico del Rinascimento e della Controriforma”, 26.

térés ugyanakkor nem jelent eltávolodást a polgári társadalmak ideájától. Szerepe inkább abban áll, hogy felhívja a figyelmet a 16. századi társadalom morális válságára, az erkölcsök megromlására, valamint a vagyoni egyenlőtlenség következtében kialakult társadalmi igazságtalanságokra. Doni polgárainak hitét deista szemlélet s egyfajta dogmamentes vallássság jellemzi: az egyetlen irányadó elv a felebaráti szeretet, a másik iránt érzett szolidaritás, vagyis mindaz, amiről már Morus is beszélt.

Szinte Doni művével egyidőben (1553-ban) a fiatal Francesco Patrizi da Cherso is megjelenteti *Città felice* címmel saját utópiáját Velencében. A dalmát származású filozófus társadalmi elgondolása szöges ellentétben áll Doniéval: mivel Patrizi szeme előtt a Velencei Köztársaság példája és a *Politika* VII. könyvéből kiinduló arisztotelészi hagyomány lebeg, elveti a vagyoni és a jogi egyenlőség gondolatát, viszont a család intézményéről – amelyet a társas együttélés alapjának tekint – nem mond le. Idealizált társadalmát hierarchikus szemlélettel két részre osztja: elkülönít egy kiváltságokkal rendelkező nemesi és egy jogokkal nem bíró szolgálói osztályt. Az elsők közé a katonák, az államot irányító tisztségviselők és a lelki vezetők tartoznak, vagyis mindazok, akik erkölcsüknek köszönhetően eljuthatnak a földi boldogsághoz, míg az alsóbb néprétegbe a földművesek, a kézművesek és a kereskedők sorolhatók, kiknek a szerepe az, hogy a kiváltságosokat a boldogság eléréséhez hozzásegítsék. Patrizi szerint – platonai meggyőződéstől vezérelve – eme alacsonyabb társadalmi rétegbe tartozó emberek az élet irracionális részét testesítik meg, ezért megfosztja őket jogaiktól, városi tisztségeket nem tölthetnek be, s valójában polgárnak sem tartja őket. Azzal, hogy Patrizi a boldogság elérését – amely az arisztotelészi definíció nyomán a virtus gyakorlásában áll – pusztán egy jól körülhatárolt társadalmi réteg kiváltságává teszi, épp a reneszánsz utópiák legnagyobb vívmányát tagadja meg: a társadalmi igazságtalanság ellen való lázadást. Patrizi utópiája tehát egy olyan arisztokratikus köztársaság, amely alkotmányos alapelveken és szigorú törvényi szabályozáson nyugszik. A magisztrátus által előirányzott intézkedések azt a célt szolgálják, hogy megteremtsék a polgárok számára az erkölcsök szabad gyakorlásának lehetőségét, vagyis a boldogság elérését. Rendeleteikben egyaránt gondot fordítanak a testi és a lelki javak biztosítására, valamint mindazon körülmény orvoslására, amely meggátolja az egyént abban, hogy a virtusban kiteljesedve teljes életet élhessen. Carla Forno szerint Patrizi műve valójában egy

negatívjába fordult utópia: azzal ugyanis, hogy a társadalmi rétegek közt – törvényekkel is szentesített! – jogi, vagyoni és kulturális egyenlőtlenséget hirdet, épp olyan dolgot avat mértékké, amit – a műfaj logikája szerint – egy ideális város megalkotásakor el kell kerülni.¹⁵

Összességében megállapítható, hogy a Cinquecento olasz utópiái doktrinális jellegűek, s erősen elméleti indíttatásúak. Ez abból fakad, hogy a szerzőket az ideális városok megalkotásakor sohasem a megvalósítás szándéka vezérelte, hanem az, hogy egy kompromisszumoktól mentes, ideális modellt hozzanak létre. Erre azért volt szükség, mert a valóság javításra szoruló, strukturális hibái csak egy tökéletes mintával való összevetés során kerülhetnek a felszínre. Ily módon az 16. századi utópiákat sohasem a kivitelezhetőségük minősíti, sokkal inkább az, hogy a szerzői intenció által kidolgozott fiktív valóságuk mennyit képes fel tárni koruk társadalmi, szociális, gazdasági és morális problémáiból.¹⁶

Utópiák a katolikus restauráció korából: Agostini, Bonifacio, Zuccolo

A 16. század morális válságára – amely nem csak a politika és az erkölcs kettéhasadásában, hanem a református egyházak leszakadásában is jelentkezett – a katolikus egyház is igyekezett megfelelő választ adni. A megerősödő egyházi befolyás következtében az erkölcsök rehabilitációja fontos szerepet játszott a kor gondolkodásában, ez pedig a barokk utópiákra is hatással volt: az eddig célként megfogalmazott társadalmi és gazdasági átalakulás immáron a morális megújulás igényével is társult. A művekben megjelenő erős egyházi ideológia hierarchikus átrendeződéshez vezetett az államelméleti kérdésekkel kapcsolatban is: ahogy az erkölcsöt a vallás, úgy a politikát a morál alárendeltjévé tették. Ezzel pedig épp azt tették kockára, amely a műfaj lényege: elvetették az eredetiséget, s a politikai szabadgondolkodást a dogmatikus vallásosság keretei közé szorították vissza.

A barokk utópiák első példája Ludovico Agostini nevéhez köthető, kinek *Repubblica immaginaria* című alkotása húsz évvel követi Patrizi

¹⁵ Carla Forno, „Fra realtà e utopia. Dialoghi e trattati del Cinquecento sulla città ideale” in *I mondi possibili: l'utopia*, a cura di G. Barberi Squarotti (Torino: Tirrenia, 1990), 129.

¹⁶ Vö. Bruno Widmar, *Scrittori politici del '500 e '600* (Milano: Rizzoli, 1967), 20.

Città felicéjét. Agostini ideális városról való elmélkedése valójában nem is önálló alkotás, csak egy könyvfejezet, amely a *Dialoghi dell'Infinito* című kötet második könyvének negyedik részében kapott helyet. Agostini e fent említett dialógusaiban bibliai témákhoz kapcsolódó morális kérdéseket vizsgál, a Genézishez és az Exodoshoz fűz filozófiai reflexiókat. Az egész mű szellemiségét nagyban áthatja a katolikus restauráció szellemisége és a tridenti zsinat óta egyre inkább teret nyerő dogmatikus vallásfelfogás. Agostini utópiája egyébként sok elemében emlékeztet Patrizi *Città felicéjére*, a dalmát elődhöz hasonlóan ő is egy teokratikus-arisztokratikus államformát vizionál, amely a teljes egyenlőség helyett csak a javak igazságosabb elosztását irányozza elő. Jelentős különbség mutatkozik ugyanakkor a vallásnak tulajdonított szerepben: Agostini utópiájában – amelyet áthat az ellenreformáció szigorú erkölcsisége – az egyházi és állami intézmények nem különülnek el élesen egymástól, vallási elvek lesznek az irányadóak a világi társadalmi rend kiépítésében is. A politika területén a cél a világi és a vallási hatalom egyesítése, az egyház gazdagságának és befolyásának fenntartása, valamint az érvényben lévő nemesi kiváltságok megőrzése. Összességében egy represszív, az egyéni szabadságot nagyban restriktív módon kezelő államberendezkedés rajzolódik ki, amely a boldogságot nem az igények kielégítésével, hanem az azokról való lemondással kívánta elérni.

Hasonló szemlélet járja át Giovanni Bonifacio *Repubblica delle Api* c. művét, amely 1626-ban látott napvilágot Rovigoban. A mű már címével is az egyház megerősödött helyzetét és a világi hatalommal szembeni prioritását hivatott jelezni. A mű ajánlásából kiderül ugyanis, hogy az utópia VIII. Orbán pápához, vagyis Maffeo Barberinihez szól, akinek családi címerét az utópia címében szereplő méhek díszítik. Így *A méhek köztársasága* megnevezés – Vergilius *Georgicájának* felidézésén túl – egy olyan demokratikus államforma képét tárja rögtön az olvasó elé, amely mind erkölcsileg, mind politikailag a pápai hatalomra vezethető vissza. Bonifacio utópiájának politikai berendezkedése nagyban emlékeztet a pápai állam struktúrájára: a sziget egy demokratikus kormány által vezetett köztársaság, amelynek élén egy választott vezető áll, akit lelki nemessége és testi adottságai tesznek alkalmassá a feladatra.¹⁷

¹⁷ Bonifacio mindig is nagy figyelmet szentelt a *muta eloquentia* kérdéskörének: az *Arte dei cenni* c. fiziognómiai traktátusban a néma ékesszólás témáját járja körül, vagyis a test látható, külső jeleiből próbál meg levonni érdemi következtetéseket

A Katolikus Egyház iránti elkötelezettség azonban nemcsak az államformában, de az egész mű ideológiájában tükröződik: *Utópia* minden kötöttségtől mentes hitét a katolikus restauráció dogmatikus vallása váltja, amely egyeduralkodó normaként határozza meg a sziget erkölcsi, társadalmi és gazdasági berendezkedését.

Az elődeivel szemben Ludovico Zuccolo azért különleges, mert rögtön három olyan művet is fel tud mutatni, amelyek szorosan az utópia műfajához kapcsolódnak. A *L’Aromatario, ovvero della Repubblica d’Utopia* c. alkotás Morus *Utópiájának* szigorú kritikája: Zuccolo elsősorban azt veti az angol szent szemére, hogy műve nélkülöz mindenfajta analitikus eljárásmodot: számon kéri, hogy a szigetállamnak nincs kézzelfogható alkotmánya, hogy intézményeit csak példák nem pedig törvények szemléltetik, valamint, hogy még azt sem lehet eldönteni, hogy Utópia valójában egy föderáció vagy egy abszolút monarchia. Az összes kritika – amely a vagyonközösségtől kezdve, az erkölcsiségen át számos fontos pontot érint – elsősorban Zuccolónak abból a meggyőződéséből fakad, hogy Morus utópiája csak az elmélet síkján működik: hiányzik belőle a gyakorlati tapasztalat, és túlzottan elszakad a valóságtól.¹⁸

Zuccolo ideális városról alkotott elképzeléseit a *Repubblica d’Evandria* c. művében adta közre. Utópiája – amely tökéletes szintézist valósít meg a morusi hagyomány és ellenreformáció szellemiségéhez hozzátartozó államrezon-elmélet (Ragion di Stato) között – eltávolodik Doni társadalmi egyenlőséget hirdető kommunisztikus szemléletétől, s inkább Patrizi arisztotelészi hagyományon nyugvó arisztokratikus államberendezkedésével mutat rokonságot. Evandria egyfajta dinasztikus monarchiaként működik,

az ember természetére, jellemére vonatkozóan. A fiziognómia elfogadottságát és népszerűségét bizonyítja, hogy Bonifacio mellett a kor másik jelentős utópistája, L. Zuccolo is támaszkodik e tudomány ismereteire az ideális uralkodó meghatározásánál *Repubblica d’Evandria* c. utópiájában. A fiziognómiai szempontok figyelembevétele a barokk utópiáknak visszatérő elemévé vált, noha korábban (a Cinquecento irodalmában) nem tartozott a műfaj jellemzői közé. A fiziognómiával kapcsolatban ld.: Vigh Éva, *Természet az arcodon 1-2. – Fiziognómia és jellemábrázolás az olasz irodalomban* (Szeged: JATEPress, 2006); Vigh Éva, *Il costume che appare nella faccia. Fisiognomica e letteratura italiana* (Roma: Aracne, 2014).

¹⁸ Vö. Giuliano Pasqualetto, *Pazzi, patrizi e api – Dalla rilettura dell’utopia platonica al totalitarismo controriformista. Un percorso nel pensiero politico italiano fra Cinquecento e Seicento*, 13. Letöltve: 2016.03.20. http://www.giulianopasqualetto.it/files_uploads/testi/mondo_da_rifare/controutopia.pdf

hol az uralkodó (békében) a nagyszenátussal közösen irányítja az országot. A látszólagos demokratikus gondolkodás mögött azonban egy erősen elitista, klasszista államberendezkedés rajzolódik ki: az állami hivatalokat nemesi származáshoz és vagyoni cenzushoz kötik, vagyis szegények nem tölthetnek be politikai tisztségeket.¹⁹ Merkantilista gazdaságpolitikájuk nyomán jólétnek örvendhetnek, de a szigeten uralkodó integralista szemlélet miatt az egyén szabadsága korlátok közé van szorítva, s a politika minduntalan betör a magánélet szentségébe.

Zuccolo fenti utópiája – az arisztokratikus köztársasági rendszert idéző ideológiájával – valójában a Velencei Köztársaság politikai struktúrájából merít ihletforrást, s ez a fajta valós példára való támaszkodás fogja jellemezni Zuccolo másik utópikus színezető művét is, a *Belluzzi ovvero La città felice* c. alkotást. A faenzai születésű író eme dialógusát talán utópia helyett szerencsésebb *laudóciónak* hívni, hiszen San Marinó példáján keresztül festi meg az ideális város kritériumait. A monarchiával szemben itt most a köztársasági formát tartja a legmegfelelőbbnek, s a gazdagság és lelemény helyett a tisztességes szegénység és a szellemi egyszerűség eszményét hirdeti, mint a politikai állandóság és a kiszámítható, nyugodt, boldog élet legfontosabb követelményeit. Radikalizálja a gazdasággal kapcsolatos nézőpontját, megszünteti a kereskedelmet, s a polgárok közt szinte teljes vagyoni egyenlőséget hirdet.

Ha ezeket az irányelveket összevetjük a *Repubblica D’Evandria* c. műben megfogalmazottakkal, jelentős eltéréseket láthatunk. Az ellentmondás feloldását a műveket létrehozó ideológiában kell keresni: mindkét mű valójában egy-egy próbálkozás arra vonatkozóan, hogy Zuccolo újfajta államelméleti paradigmákat és társadalmi modelleket kínáljon. Értekezési ugyan más-más formában és eltérő tartalommal ugyan, de egyaránt attól a céltől vezéreltek, hogy működőképes, megvalósítható és harmonikus politikai struktúrát kínáljanak.

Az *anciem regime* korának itáliai utópiáit Campanella *Napvárosa* zárja. A mű betetőzi és koherens szintézissé alakítja azokat az olykor ellentmondásosnak tűnő gondolatokat, amelyek az ideális városhoz kapcsolódóan Morus óta megjelentek a különféle traktátusokban. Sajnos e tanulmány szűkös keretei nem teszik lehetővé a mű sokrétűségének és

¹⁹ Claudio De Boni, „Fra ragion di Stato e nostalgia repubblicana: l’Evandria di Lodovico Zuccolo” *MORUS – Utopia e Rinascimento*, no. 8 (2012): 224. Letöltve: 2016.03.30. <http://www.revistamorus.com.br/index.php/morus/article/viewFile/33/19>

könyvtárnyi szakirodalmának bemutatását, ezért inkább ebbe bele sem fognék. Összegzésként inkább azzal a megállapítással zárom, hogy az utópiák minden esetben hű tükrei koruknak: igyekeznek megoldást találni koruk gazdasági és erkölcsi problémáikra, választ adni a körülmények szülte új igényekre, és megörökíteni mindazt a tudást, amelyből merítették. Noha ítéletüket eltérő formában artikulálják (kritika vagy a *laudáció*) céljuk mindig ugyanaz: túllépni a jelen társadalmi valóságán, hogy ezáltal leleplező tanúbizonyságul szolgáljanak róla.

Bibliográfia

AGOSTINI, Ludovico. *La Repubblica immaginaria*, a cura di L. Firpo, Torino: Ramella, 1957.

BACZKO, Bronisław. „Utopia” In *Enciclopedia*, 856-920. Torino: Einaudi, 1981.

BOLZONI, Lina. „Le città utopiche del Cinquecento italiano: giochi di spazio e di saperi” *L’Asino d’oro*, no.7 (1993): 64-81.

BONIFACCIO, Giovanni. *Repubblica delle Api*. Rovigo: Daniel Bissuccio, 1627.

CURCIO, Carlo. *Utopisti e riformatori sociali del Cinquecento*. Bologna: Zanichelli, 1941.

DE BONI, Claudio. „Fra ragion di Stato e nostalgia repubblicana: l’Evandria di Lodovico Zuccolo” *MORUS – Utopia e Rinascimento*, no. 8 (2012): 219-229. Letöltve: 2016.03.30.

<http://www.revistamorus.com.br/index.php/morus/article/viewFile/33/19>

DONI, Anton Francesco. „Il mondo savio e pazzo” In *I mondi e gli inferni*, a cura di Patrizia Pellizzari, Torino: Einaudi, 1994.

FIRPO, Luigi. „Il pensiero politico del Rinascimento e della Controriforma” In *Questioni di storia moderna*, a cura di E. Rota, 345-408. Milano: Marzorati, 1948.

FIRPO, Luigi. „L’utopismo del Rinascimento e l’età nuova” In *Lo stato ideale della Controriforma*, 241-261. Bari: Laterza, 1957.

FORNO, Carla. „Fra realtà e utopia. Dialoghi e trattati del Cinquecento sulla città ideale” In *I mondi possibili: l’utopia*, a cura di G. Barberi Squarotti, 111-138. Torino: Tirrenia, 1990.

MORUS, Tamás. *Utópia*. Budapest: Szent István társulat, 2002.

PASQUALETTO, Giuliano. „Pazzi, patrizi e api – Dalla rilettura dell’utopia platonica al totalitarismo controriformista. Un percorso nel pensiero politico italiano fra Cinquecento e Seicento”, Letöltve: 2016.03.20.
http://www.giulianopasqualetto.it/files_uploads/testi/mondo_da_rifare/controutopia.pdf

PATRIZI DA CHERSO, Francesco. *Di m. Francesco Patritio La città felice. Del medesimo dialogo dell’honore, il Barignano. Del medesimo, Discorso della diuersita de’ furori poetici. Lettura sopra il sonetto del Petrarca. La gola, e’l sonno, e l’ociose piume*. Venezia: Giouan. Griffio, 1553.

PERISSINOTTO, Cristina. „‘Né mendicanti, né poveri’: la libertà nelle utopie italiane del Rinascimento” *Quaderni d’italianistica*, a cura di Zanini Silvia, Vol. 31., no. 1 (2010): 61-90.

ROSEO, Mambrino. *La istituzione del principe cristiano*. Vinegia: Gabriel Giolito De’ Ferrari, 1540.

VÍGH Éva. *Éthos és Kratos között. Udvar és udvari ember a XVI-XVII. századi Itáliában*. Budapest: Osiris, 1999.

VÍGH Éva. *Természeted az arcodon 1-2. – Fiziognómia és jellemábrázolás az olasz irodalomban*. Szeged: JATEPress, 2006.

VÍGH Éva. *Udvari élet művészete Itáliában*. Budapest: Balassi, 2006.

VÍGH Éva. *Il costume che appare nella faccia. Fisiognomica e letteratura italiana*. Roma: Aracne, 2014.

WIDMAR, Bruno. *Scrittori politici del ‘500 e ‘600*. Milano: Rizzoli, 1967.

ZUCCOLO, Ludovico. *Il Belluzzi ovvero La città felice*, a cura di A. A. Bernardi, Bologna: Zanichelli, 1929.

ZUCCOLO, Ludovico. *La repubblica d’Evandria e altri dialoghi politici*. Roma: Colombo, 1947.